

Anna Chudecka

Człowiek język i globalizacja

Nowa Krytyka 14, 384-388

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Estetyka (podobnie zresztą jak filozofia) upodobała sobie drogi okrężne i manowce, zdaje się niekiedy zapominać tak o pytaniach rozpoczynających jej własne poszukiwania, jak i o współczesnym odbiorcy sztuki, jakże często zdezorientowanym, skazanym na kontyngentność, zagubionym w gąszczu zwalczających się wzajemnie teorii. Barański rozważa kwestie istotne z teoretycznego punktu widzenia, ważne jednak również w wymiarze jednostkowym, w życiu codziennym, kiedy racjonalizujemy własne doświadczenia estetyczne, dokonujemy wyborów i ocen, opowiadamy się za taką a nie inną prawdą sztuki. Widać, że Autor dobrze zna sztukę i literaturę, minioną i obecną, swobodnie porusza się w artystycznym „muzeum wyobraźni”, formułuje tezy odwołując się do twórczości Wilde’a, Hessego, T. Manna, Brocha, Camusa, Marqueza, Eca, Kundery, Schulza, teatralnych doświadczeń Grotowskiego, obrazów impresjonistów, kubistów, surrealistów, dzieł pop-artu.

Swoje rozważania Barański kończy rozdziałem zatytułowanym *Utarte ścieżki myśli estetycznej*, w którym podejmuje kwestię związku dzieła z jego twórcą. Bliska więc artysty i dzieła to rezultat wyzwolenia się twórcy ze zinstytucjonalizowanych form aktywności i możliwość dysponowania własnymi wytworami na utrwalającym

się rynku dzieł sztuki. Współczesność charakteryzuje ponowne wchłonięcie artysty w instytucjonalne formy jego aktywności, – destrukcja wolności w obrębie przemysłu kulturowego. Sztuka, która się przed tym broni, „chroniąc i pielęgnując dotychczasowe warunki swej autonomiczności”, staje się estetycznie niezrozumiała. Wracamy do punktu wyjścia, do estetycznego zdziwienia sztuką, ale świadomi już tego, jak różne są oblicza i źródła owej niezrozumiałości.

Anna Chudecka

Uniwersytet Szczeciński

Człowiek, język i globalizacja

Augusto Ponzio: *Individuo umano, linguaggio e globalizzazione nella filosofia di Adam Schaff*

(Jednostka ludzka, język i globalizacja w filozofii Adama Schaffa).

MIMESIS, saggi e narrazioni di estetica e filosofia, Milano 2002, ss. 271

Augusto Ponzio jest profesorem zwyczajnym uniwersytetu w Bari (Włochy), gdzie pracuje od 1970 r. wykładając filozofię języka, semiotykę, teorię komunikacji, lingwistykę ogólną. Obecnie pełni funkcję dyrektora Zakładu Praktyk Językowych i Analizy

Tekstów. Miałam okazję osobiście poznać profesora Ponzio, uczestniczyć w jego zajęciach z filozofii języka i lingwistyki ogólnej, wziąć udział w kilku konferencjach, którym przewodniczył. Jest on postacią niezwykle barwną i zasłużoną dla współczesnej filozofii włoskiej, świetnie znaną w całej Europie i na świecie. Był dyrektorem naukowym serii wydawniczej „Teoria del linguaggio e della letteratura” (Teoria języka i literatury). Współtworzył wspólnie z Ferruccio Rossii-Landi czasopismo „Scienze umane” (Nauki humanistyczne). Przyznano mu tytuł Adjunct Professor na Uniwersytecie Carleton w Ottawie.

Kieruje razem z Marią Solimini serią wydawniczą „Segni dei segni” (Znaki znaków) oraz „Antropologia dell’alterità” (Antropologia alternatywy).

Ponadto we współpracy z Patrizią Calefato współredaguje „la serie gialla” (żółta seria) poświęconą tematyce filozoficzno-lingwistycznej i semiotycznej. Wspólnie z Susan Petrilli i Cosimo Caputo kieruje zbiorem *Di-segno-in-segno* (Znak w znaku) oraz zbiorem *Strumenti* (Instrumenty).

Dla nas szczególnie interesujące jest wielkie zainteresowanie profesora A. Ponzio filozofią polską, a szczególnie twórczością Adama Schaffa, uznanego przez niego, ale także przecież przez wielu innych „filozofów zachod-

nich”, za nie tylko współcześnie najbardziej znanego filozofa polskiego, lecz również jednego z najwybitniejszych filozofów europejskich czy nawet światowych. A. Ponzio zaczął się zajmować badaniami nad twórczością Schaffa wiele lat temu. Pierwszy raz w książce z 1970 r. *Linguaggio e relazioni sociali* („Język i stosunki społeczne”), następnie w 1973 r. w dziele *Produzione linguistica e ideologia sociale* („Twórczość językowa i ideologia społeczna”). W 1974 r. ukazała się monografia *Persona umana, linguaggio e conoscenza in A. Schaff* („Osoba ludzka, język i poznanie u A. Schaffa”). Następnie prof. Ponzio miał okazję publikować różne teksty o A. Schaffie w formie artykułów i wprowadzeń do włoskich tłumaczeń jego dzieł. W 1990 r. w *Poznan Studies in the Philosophy of Sciences and Humanite* ukazał się jego esej *Humanism Philosophy of Language and Theory of Knowledge in Adam Schaff*. Różne odniesienia do filozofii Schaffa znajdują się m.in. w: *La differenza non indifferente. Comunicazione, migrazione, guerra* (1995) (Różnica nie zróżnicowana. Komunikacja, migracja, wojna), *Elogio dell’infunzionale. Critica dell’ideologia della produttività* (1997) (Pochwała nieużyteczności. Krytyka ideologii produkcji), *Il sentire della comunicazione globale* (z Susan Petrilli, 2000) (Słuchanie komunikacji globalnej).

Individuo umano... nie jest tylko monografią o polskim filozofie Adamie Schaffie. Rozprawa ta chce być również samodzielną refleksją nad fundamentalnymi problemami teoretycznymi, społecznymi, politycznymi naszej epoki.

Prezentowany tom jest więc kontynuacją i rezultatem pracy, która rozciąga się na ponad trzydzieści lat. Ma nie tylko charakter rekonstrukcji historycznej myśli filozoficznej, ale również charakter teoretyczny, poprzez interpretacje kwestii, jakie w naszych czasach – zdaniem A. Ponzio – są charakterystyczne i nieuniknione.

W rozdziale pierwszym *Informacja i przyszłość globalizacji* Ponzio odwołuje się do pracy Schaffa z 1998 r. pt. *Medytacje* i poświęca szczególną uwagę konsekwencjom, jakie pociąga za sobą rola informacji w aktualnej fazie kapitalistycznego sposobu produkcji, gdzie informacja staje się podstawowym narzędziem produkcji. Problematykę tę konsekwentnie rozwija w kolejnych rozdziałach swej pracy.

Podstawowe twierdzenie Ponzio głosi, że nie istnieje ewidentnie czysta myśl mogąca wyrażać się w poszczególnym języku, istnieje natomiast jeden proces: myślenie-język. Każdy akt myślenia ludzkiego pociąga za sobą używanie określonego języka; myślenie jest zawsze myśleniem w jakimś języku. Autor przywołuje przy tej

okazji bogate rezultaty badań psychologii rozwojowej, psychopatologii i antropologii kulturowej potwierdzające organiczny związek między językiem i myśleniem oraz procesem poznania. Przede wszystkim Sapir i Whorf, poprzez studia nad językami Indian, przyczynili się do rozjaśnienia związku między językiem-myśleniem i procesami kognitywistycznymi. Podobne rezultaty widać w badaniach nad językami niewerbalnymi. Kiedy bierze się pod uwagę paraboliczność myślenia i języka, nie odnosi się tego tylko i wyłącznie do języka werbalnego, do języka fonicznego, ale do każdego systemu znaczeniowego, jak w języku gestów głuchoniemych i języku dotykowym niewidomych. Tak więc języki niewerbalne zakładają języki werbalne i mają zawsze funkcję zastępczą w języku werbalnym. Bez artykulacji, organizacji, interpretacji rzeczywistości rozwijany język werbalny i niewerbalny nie mogą istnieć i trwać. Zarówno język gestów głuchoniemych, jak i język dotykowy niewidomych jest przetwarzany z języków fonicznych, jest konstruowany na bazie takich języków.

Problem stosunku między językiem i rzeczywistością, rozumiany jako stosunek poznania i rzeczywistości, prezentuje się jako jeden z głównych problemów filozofii. Z tego punktu widzenia przyjmuje się także, że teoria

poznania i teoria języka muszą zmierzyć się z problemem stosunku między znaczeniem i ideologią oraz między nauką i ideologią. Są to tematy, które Schaff bada w I tomie *Esejów lingwistycznych*, gdzie problem jawi się z punktu widzenia szczególnego typu poznania, w którym ważny jest aspekt ideologiczny. Problemem poznania historycznego zajął się swego czasu Schaff także w książce *Historia i Prawda*. Zdaniem Ponzio problematyka jednostki ludzkiej i poznania tworzą u Schaffa system organiczny, co odzwierciedla ich realny i obiektywny stosunek.

W rozdziale drugim – *Specyficzność humanizmu marksistowskiego* – Ponzio odnosi się do poglądów Schaffa zawartych w eseju *Socialismo e umanesimo* („Socjalizm i humanizm”). Schaff pisze tam, że nie istnieje żaden humanizm sam w sobie, jak nie istnieje człowiek w sobie i przez siebie. Istnieje tylko człowiek konkretny, człowiek „wsadzony” w zdeterminowaną epokę, mieszkaniec w zdeterminowanym kraju, przynależny do określonej klasy czy warstwy społecznej, reprezentant określonej tradycji i ideałów osobowych.

W latach 80. i 90. myśl Schaffa koncentruje się na problemach politycznych i społecznych. Prof. Ponzio podąża drogą Schaffa analizując problematykę, która wówczas zajmowała polskiego filozofa.

Trzeci rozdział to nowa wersja wywiadu, opublikowanego w książce *Marxismo, scienza e problema dell'uomo*. W przeprowadzonym przez Ponzio wywiadzie Schaff mówi: „Ja zajmowałem się problemem jednostki ludzkiej w związku ze sporem o socjalizm, walkę klas, alienację społeczną, w ramach socjalizmu realnego. Teraz pisze się o tych zagadnieniach przyjmując kontekst polityczny i społeczny zdeterminowany upadkiem socjalizmu realnego i aktualnym kryzysem kapitalizmu”.

Dla Ponzio sformułowana przez Schaffa koncepcja teoretyczna, w której problematyka człowieka, humanizmu, alienacji ma charakter centralny, reprezentuje nowy jakościowo etap rozwoju marksizmu, doskonale nadający się do analizy współczesności. Koncepcja człowieka w ujęciu takiego właśnie humanizmu socjalistycznego, przeformułując koncepcję marksistowską, obala, falsyfikuje marksizm „ortodoksyjny” funkcjonujący w socjalizmie realnym. Na jego gruncie nie mamy już do czynienia z człowiekiem w ogóle, istotą abstrakcyjną, ale z konkretną jednostką żyjącą wewnątrz stanu historycznie zdeterminowanego.

Schaff mówi, że strukturalizm nie tylko może być połączony z marksizmem, ale jest faktycznie obecny w metodologii marksizmu. Człowiek w ogóle jest strukturalistą od momentu,

kiedy jest człowiekiem. Dla marksizmu i socjalizmu problemem centralnym nie są klasy, ale jednostka ludzka. A więc i dziś dla rozwoju marksizmu i dla teorii socjalistycznej ten problem jest bardziej decydujący niż kiedykolwiek.

Problematyka jednostki ludzkiej, języka i poznania tworzą u Schaffa jeden teoremat. W kolejnym rozdziale Ponzio zastanawia się nad ich rzeczywistym i przedmiotowym stosunkiem. Idealizm, materializm mechanistyczny, materializm historyczno-dialektyczny, to stanowiska filozoficzne, w obrębie których musi obligatoryjnie pojawić się pytanie o relację między językiem i rzeczywistością.

Rozdział piąty książki – *Markszizm i jednostka ludzka* – tworzy esej Schaffa, w którym przedstawia on swoje rozważania dotyczące tłumaczenia i sensu Marksowskich *Tez o Feuerbachu*. Czytelnik ma możliwość zapoznania się ze stanowiskiem Schaffa wobec problemu humanizmu i antyhumanizmu w marksizmie oraz z polemiką z Lucienem Sève'em.

W rozdziale szóstym Ponzio szczególną uwagę poświęcił problemom znaku. Znaki werbalne tworzą podklasę wewnątrz znaków określonych, tj. klasy znaków, które według Schaffa są takie tylko w komunikacji ludzkiej, a więc nie odnoszą się do komunikacji między zwierzętami, gdyż

wtedy w nazwie „znak” musiałyby być zawarty sens tylko przenośny.

Kolejny rozdział jest zapisem rozmowy Autora z polskim filozofem podczas jego wizyty w styczniu 2000 r. w Bari. Schaff mówi w niej m.in., że nie używa terminu „postkapitalizm”, gdyż jak twierdzi, jest to termin teoretyków amerykańskich i to nie tych z lewicy. Mówienie o postkapitalizmie oznacza mówienie o nie-kapitalizmie. Kiedy się mówi „postkapitalizm”, mówi się: „koniec kapitalizmu”.

Książkę zamyka esej Schaffa (tytuł oryginału *Strukturelle Arbeitslosigkeit – das soziale Grundproblem unserer Epoche*, 1999) poświęcony problematyce bezrobocia strukturalnego oraz jego znaczenia dla współczesnej kultury i wchodzącej w kryzys cywilizacji pracy.

Warto dodać, że dzieło o polskim filozofie kończą liczne fotografie z pobytu Adama Schaffa w Bari wykonane przez syna prof. Ponzio, Emanuele, specjalistę z dziedziny literatury i filozofii rosyjskiej.